

УДК 658:330.3(1-773)

О.В. Попело, канд. екон. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

МАЛЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК ДЖЕРЕЛО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ У ВИСОКОРОЗВИНЕНИХ КРАЇНАХ

О.В. Попело, канд. экон. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

МАЛОЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО КАК ИСТОЧНИК ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ В ВЫСОКОРАЗВИТЫХ СТРАНАХ

Olha Popelo, PhD in Economics

Chernihiv National Technological University, Chernihiv, Ukraine

SMALL BUSINESS AS THE SOURCE OF ECONOMIC DEVELOPMENT IN HIGHLY DEVELOPED COUNTRIES

Досліджено досвід високорозвинених країн з підтримки і розвитку малого підприємництва, який заслуговує на запровадження в Україні з метою активізації впливу підприємницького середовища на розвиток національної економіки.

Ключові слова: *мале підприємництво, національна економіка, інноваційна діяльність, конкурентоспроможність, модернізація.*

Исследовано опыт высокоразвитых стран в поддержке и развитии предпринимательства, который заслуживает внедрения в Украине с целью активизации влияния предпринимательской среды на развитие национальной экономики.

Ключевые слова: *малое предпринимательство, национальная экономика, инновационная деятельность, конкурентоспособность, модернизация.*

The experience of highly developed countries in support and development of enterprise has been investigated. It could be introduced in Ukraine to activate the influence of enterprise environment on the development of national economy.

Key words: *small business, national economy, innovation activity, competitiveness, modernization.*

Постановка проблеми. Інтеграція України у світогосподарський простір вимагає пошуку шляхів активізації підприємницького середовища. Мале підприємництво сприяє становленню середнього класу в суспільстві, частка якого у розвинених країнах світу сягає понад 50 % від загальної кількості економічно активного населення. Без розвитку малого підприємництва неможливо провести ефективну структуризацію виробництва, вирішити проблему зайнятості, підвищити рівень життя населення. Крім того, мале підприємництво є запорукою демократизації економіки і громадського життя, чинником підтримки соціальної справедливості в суспільстві, формування широкого кола власників. За даними зарубіжних спеціалістів, стабільність ринкової системи забезпечується у тому випадку, коли 20–30 % громадян держави мають власну справу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам інноваційного розвитку малого підприємництва присвятили чимало наукових праць такі вітчизняні і зарубіжні вчені, як: О.М. Алімов, О.І. Амоша, Б.В. Буркинський, М.П. Бутко, З.С. Варналій, К.О. Ващенко, В.П. Вишневський, В.Є. Воротін, В.М. Геєць, З.В. Герасимчук, Б.М. Данилишин, М.І. Долішній, С.І. Дорогунцов, І.І. Лукінов, С.В. Мочерний, Т.В. Пепа, М.І. Туган-Барановський, Л.Г. Чернюк, М.Г. Чумаченко, А.А. Чухно, С.М. Шкарлет, Й. Шумпетер та багато інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Значна частина наукових напрацювань стосується реального сектору економіки, тоді як розвиток підприємництва залишається на рівні дискусій і не знаходить пошуку шляхів його активізації.

Метою статті є дослідження стану малого підприємництва та сприяння його розвитку у високорозвинених країнах.

Виклад основного матеріалу. За останні роки в Україні прийнято основоположні Закони, які відповідають європейським принципам регулювання підприємницької діяльності та сприяють зниженню регуляторного тиску; спрощенню реєстрації суб'єктів господарської діяльності, налагодженню контактів між різними підприємствами, зростанню інвестицій та входженню до Європейського бізнес-реєстру тощо [7].

Близько 150 країн світу мають економіку, яка ґрунтується на ліберальних відносинах, але значних успіхів досягли лише біля тридцяти. Це говорить про те, що ринкова економіка сама по собі не гарантує високого рівня життя. Аналізуючи підходи різних країн, що досягли високих темпів зростання, можна зробити висновки:

- відкрита економіка дає значні результати, якщо вона ґрунтується на інноваціях;
- поліструктурна модель національного господарства потребує підтримки з боку держави, передусім, мале підприємництво.

Розвиток підприємств малих форм власності є одним з найважливіших напрямів економічних реформ, що сприяють розвитку конкурентного ринкового середовища, наповненню споживчого ринку товарами і послугами, створенню нових робочих місць, формуванню широкого кола власників. Світовий досвід показує, що мале підприємництво відіграє важливу роль в економіці будь-якої країни. Йому властиві певні переваги: велика можливість для підприємця реалізувати свої ідеї, проявити свої здібності; високий рівень адаптації до місцевих умов господарювання; велика незалежність дій суб'єктів малого підприємництва; гнучкість і оперативність у прийнятті та виконанні рішень, що приймаються; низька потреба в первинному капіталі; здатність швидко реагувати на потреби ринку і запроваджувати зміни у продукцію і процес виробництва; здійснювати свою діяльність у тих сферах виробництва, які не вигідні великим підприємствам. Слід зазначити, що рівень розвитку малого бізнесу безпосередньо визначає рівень розвитку економіки держави загалом [5].

У більшості країн підприємства вважаються малими, якщо вони відповідають певним якісним і кількісним ознакам: підприємство є незалежним, ним керують власники або співвласники, його діяльність має в основному локальний характер і не може істотно впливати на ціну й обсяги виручки у своїй галузі, відповідає законодавчо встановленим критеріям. Для ефективного розвитку економіки будь-якої держави необхідне одночасне функціонування великих, середніх і малих підприємств, кожна група вирішує різномасштабні економічні завдання. У тій сфері виробництва, де великі підприємства недоцільні, домінують малі компанії. І навпаки – здійснення великих проектів, що вимагають значних капіталовкладень і залучення великої кількості ресурсів, є прерогативою великого бізнесу [4].

Проте для успішного розвитку малого бізнесу потрібна всіляка державна підтримка. Розглянемо стан малого підприємництва та сприяння його розвитку у провідних країнах світу.

Так, в економіці **США** малий бізнес займає провідне місце: на його частку доводиться більше 40 % ВВП, він експортує 30 % продукції від загальної суми експорту (понад 300 млрд дол США). На нього припадає понад 50 % усіх інвестицій. На підприємствах цього сектору працює близько 50 % працездатного населення і створюється 60–80 % нових робочих місць. Частка малих фірм у загальній кількості господарюючих одиниць становить 99 %. У США до малих відносяться підприємства з чисельністю зайнятих від 1 до 100 осіб. Обсяг річного виторгу для малого підприємництва має галузеву диференціацію [1, с. 97]. Мале підприємництво у США – це спосіб життя, який став головною опорою американської нації з часу її заснування, виконуючи роль найбільшого роботодавця. Він перетворився на джерело економічного зростання. За оцінками американських фахівців, не менше 1/8 малих фірм, які щорічно створюються у США, спеціалізуються на розробленні, виробництві та комерціалізації нової продукції і технологій.

Стрімкому розвитку малого бізнесу сприяє виважена і послідовна державна політика. Чинне законодавство визначає підприємництво пріоритетною сферою економічного розвитку держави. Наприкінці 2010 року Сенат ухвалив законопроект про підтримку малого бізнесу вартістю 30 млрд дол США. Основними напрямками державної політики є: доступ

до капіталу, освіта, допомога в отриманні державних замовлень (23–27 % від усіх замовлень), захист інтересів у суді. Маючи підтримку держави, основна маса відкриттів і винаходів у США припадає на частку дрібних і середніх спеціалізованих фірм, тому що адміністративні механізми передбачають розподіл коштів на користь малих інноваційних фірм. Пріоритетною сферою малих підприємств визначено інноваційну діяльність. З метою підтримки інноваційного підприємництва було створено відповідні структури (науковий фонд, наукову раду, асоціацію розвитку науки, національний центр наукових досліджень), більшість з яких фінансується за рахунок коштів державного бюджету. Кожен долар, витрачений державою на розробки і дослідження, повертається їй з віддачею у півтора рази. Сьогодні держава в тій чи іншій формі фінансує близько 1/3 витрат малих фірм, які проводять науково-технічні дослідження та розробки [8].

Економічна допомога малому бізнесу з боку держави в США виявляється на трьох рівнях: 1-й рівень – федеральний (Адміністрація малого бізнесу – Small Business Administration, SBA); 2-й рівень – уряди штатів, 3-й рівень – муніципальний.

Більше 70 % щорічного бюджету Адміністрації (понад 2 млрд дол США) спрямовується безпосередньо малим підприємцям у вигляді як прямого субсидування деяких видів підприємницької діяльності, так і непрямого стимулювання розвитку малого бізнесу. З метою поліпшення доступу малих підприємств до кредитних ресурсів, Адміністрація виступає гарантом за виданими підприємцям позиками і забезпечує за рахунок своїх гарантійних фондів до 90 % вартості застав [2].

У 42 штатах здійснюються спеціальні програми надання кредитів малому підприємству, у 32 – надаються позики для купівлі або оренди службових приміщень і у 22 штатах даються гарантії позик. Більшість штатів представляють цілі пакети програм допомоги малим компаніям, часто спільно з корпораціями місцевого розвитку. Органи управління багатьох штатів і великих міст пропонують преференційні програми, розраховані на залучення малого бізнесу до державних програм виробництва товарів і надання послуг населенню [18, с. 21].

У **Канаді** малому підприємству також відведена важлива роль. Його значення нестримно росло в останній третині ХХ століття, коли орієнтація на великі підприємства як основних носіїв економічного і науково-технічного прогресу змінилася розумінням можливостей малих підприємств, інтересом до відродження культури підприємництва. Малими вважаються в Канаді підприємства з кількістю зайнятих не більше 100 осіб і з річним обсягом не вище 2 млн дол США. На малих фірмах працює 37 % працездатного населення, з яких у галузях первинної обробки, будівництві, сфері послуг, торгівлі – 80 % від зайнятих у малому підприємстві. У Канаді, як і в США, розвиток малого підприємництва значно полегшується завдяки підтримці і допомозі федеральних структур. Для надання малим підприємствам фінансової допомоги, позик і їх гарантій, а також послуг менеджменту, консультацій, навчання, інформації був створений Федеральний банк розвитку (ФБР). Для малих підприємств зберігається низька ставка федерального податку на прибуток: 15 % проти 36 % для інших фірм. Провінційний податок на прибуток для малих підприємств також приблизно у 2 рази нижче [5].

На федеральному рівні прийнята Програма допомоги науковим дослідженням малих фірм у промисловості з метою підвищення національної і міжнародної конкурентоспроможності канадських компаній. Розмір допомоги, що надається – від 15 до 350 тис. дол США строком на 36 місяців.

Мале підприємство є важливим джерелом економічного розвитку та зайнятості населення і в **ЄС**. У цьому секторі економіки зайнято понад 63 млн населення або більше ніж 30 % працездатного (13 % наявного) населення ЄС-27, більше 98 % загальної кількості суб'єктів підприємницької діяльності. Серед країн ЄС-27 мале підприємств-

во є найбільш розвиненим в Італії, Іспанії, Франції, Німеччині, Великобританії, Польщі, Чехії та Греції. Так, на сукупну частку зазначених країн припадає в середньому 80 % від сукупної кількості суб'єктів малих підприємств ЄС, 78 % від чисельності зайнятих на малих підприємствах, 76 % від сукупного обсягу реалізованої продукції [9].

Найбільша кількість суб'єктів малого бізнесу зосереджена у сфері оптової і роздрібною торгівлі, ремонту автотранспортних засобів, мотоциклів, побутових приладів та інших предметів – у середньому 32,4 %, займаються операціями з нерухомим майном, орендою та комерційною діяльністю займаються близько 27 %, будівництвом – 14,3 % від загальної їх кількості.

Система регулювання та підтримки малого бізнесу в Європі почала формуватися у 70-і роки минулого століття, при якій було ліквідовано адміністративні бар'єри для малого бізнесу, внесено зміни до оподаткування податком на додану вартість, у соціальну політику держав, а також скориговані умови фінансування малого бізнесу. Також була розроблена Європейська хартія для розвитку малого бізнесу Європи, яка надає значні переваги фінансового, технологічного, інформаційного та кадрового забезпечення. Державна підтримка малого бізнесу здійснюється через спеціальні програми, які фінансуються із Структурних фондів Євросоюзу, Фонду регіонального розвитку, Соціального розвитку, а також через програми окремих держав.

Останніми роками, незважаючи на економічну кризу, яка охопила майже всі країни світу, мале підприємництво у країнах-членах ЄС продовжує активно розвиватись. Звичайно, має місце нерівномірність його розвитку, але позитивна тенденція визначається в усіх регіонах. Уряди всіх країн докладають немало зусиль з метою вдосконалення підприємницького середовища і створення умов для успішного функціонування малого бізнесу.

Програма Уряду *Великобританії* спрямована на покращення ефективності регуляторної політики, на ліквідацію застарілого і неефективного регулювання та створення зручних нормативних принципів і вирішення невідповідностей у системі регулювання [7].

Виконавчий орган щодо вдосконалення регулювання (The Better Regulation Executive) відіграє провідну роль у просуванні програми заходів, спрямованих на спрощення регулювання. Цей орган входить до Департаменту у справах бізнесу, інновацій та профпідготовки. Він забезпечує реалізацію програми регуляторної реформи на всіх рівнях Уряду. До його функцій відносяться: робота з відомствами для покращення регулювання і координація їх роботи; робота з відомствами та регуляторами щодо спрощення і вдосконалення діючих регуляторних актів; робота з регуляторами (у тому числі місцевих органів влади) та відомствами щодо зміни ставлення і підходів до регулювання у бік врахування більш високого ризику.

Крім того, бізнес може мати безпосередній вплив на розроблення і реалізацію регуляторних правил, які впливають на них, через створення запиту до виконавчого органу зі своїми пропозиціями щодо удосконалення запропонованого регулювання.

Найважливішою частиною ефективною стратегії регулювання та її реалізації, а також роботи Виконавчого органу є дотримання п'яти принципів. Відповідно до принципів кожне регулювання повинно бути: прозорим, підзвітним, пропорційним, послідовним і цілеспрямованим. Політика Уряду Великобританії є досить ефективною щодо підтримки конкурентоспроможності національних виробників у всіх секторах економіки за допомогою реалізації стратегії вдосконалення організації системи органів державної влади і зниження адміністративних бар'єрів та регулювання. Великобританія займає найкращі позиції в Європі у рейтингу легкості ведення бізнесу (за даними Світового банку) [7].

У Великобританії на частку малого бізнесу нині доводиться 21 % товарообігу, в ньому зайнято 36 % робочої сили країни. Кожний восьмий дорослий причетний до індивіду-

ального бізнесу. На частку малого підприємництва припадає близько 50 % приросту нових робочих місць. Хоча дрібні фірми функціонують майже в усіх галузях англійської економіки, особливу роль вони відіграють у наукомістких і високотехнологічних галузях (електроніці, біотехнології, хімії, приладобудуванні). У цій сфері малого підприємництва Великобританія значно випереджає інші європейські країни [18, с. 24].

У Великобританії немає єдиного визначення сектору малого підприємництва. Найчастіше застосовується градація за чисельністю працівників. До малого бізнесу відносять підприємства з кількістю працюючих не більше 250 осіб.

Важлива роль у стимулюванні розвитку дрібних підприємств належить бюджетній, податковій і кредитній політиці держави. Для дрібних фірм встановлені знижені ставки податків, відкладена оплата рахунків; складання балансу для розрахунку податку на додану вартість ведеться тільки після сплати своїх рахунків; ефективна система знижок при сплаті прострочених позик; пільги при стягуванні місцевого податку на майно. За урядовою «Програмою гарантування кредитів» велика частина (70–80 %) кредитів, що надаються банками дрібному бізнесу, гарантується урядом.

Пріоритетною сферою підприємницької діяльності у Великобританії визначено інновації. На розвиток інноваційної діяльності держава витрачає понад 30 млн дол США на рік (2 % ВВП). Крім того, з метою активізації інноваційної діяльності вона застосовує такі засоби, як пільгове оподаткування, субсидії, списання на собівартість продукції витрат на НДДКР, кредитні гарантії [19].

Корисним моментом Британського досвіду державного регулювання малого бізнесу для України є підтримка підприємництва у кризових регіонах. З цією метою створюються зони вільного підприємництва, в яких функціонують державно-комерційні фонди, що надають пільгові кредити і ділові послуги. Важливе значення має програма «Дії для міст», метою якої є оздоровлення старих промислових центрів і поліпшення соціального клімату у виробничих кварталах.

Істотну роль у становленні дрібних фірм відіграють великі компанії. Зокрема існує практика відрядження кваліфікованих керівників своїх підприємств на дрібні фірми строком до 2 років.

Ефективна політика розвитку і підтримки малих і середніх підприємств, за даними міжнародних експертів, проводиться в *Німеччині*. Вона спрямована на створення і підтримку великої кількості продуктивних, динамічно розвинутих малих і середніх господарських структур, здатних конкурувати на світовому ринку економіки.

У Німеччині існує більше 3,3 млн малих підприємств та індивідуальних підприємців. На їх частку припадає 60–70 % усіх підприємств країни та близько половини ВВП. Вони становлять більше 99 % підприємств-платників податків, забезпечують майже 70 % усіх робочих місць, навчають близько 80 % молодих фахівців, забезпечують майже 45 % надходжень податку з обороту, здійснюють 30 % німецького експорту [18, с. 27].

Особливістю німецьких малих підприємств є те, що 4/5 усієї молоді і 65–70 % випускників вищої школи починають свою трудову діяльність і отримують кваліфікацію на цих фірмах. Ще однією специфічною особливістю Німеччини є розвиток інноваційного малого підприємництва на регіональному рівні. Тут функціонують консультаційні пункти при Палаті промисловості і торгівлі, комісія з стимулювання технологічного трансферту, яка планує діяльність 16 вищих навчальних закладів і надає допомогу дрібним підприємствам у цьому районі. У Німеччині рішення у сфері політики відносно малих підприємств приймають органи влади на рівні федерацій, федеральних земель, міських і земельних округів, громад.

Основними напрямками державної підтримки малих підприємств у Німеччині є [16]: надання пільгових кредитів на започаткування справи, зростання, розбудову чи модер-

нізацію підприємств; пільгове оподаткування; стимулювання інноваційної діяльності (на інноваційну діяльність малих підприємств держава виділяє близько 2,5 % ВВП країни); фінансування участі в капіталі великих підприємств; довготермінове інвестування; гарантування позик; інвестиційна допомога у проведенні енергоощадних заходів; стимулювання інноваційної діяльності; підвищення кваліфікації кадрів.

Важливим моментом німецького досвіду державної політики у сфері малого інноваційного бізнесу є укріплення зв'язків освіти з наукою. Успішним прикладом такої кооперації є містечко Адлерсхоф, на території якого функціонує 12 науково-дослідних інститутів, 6 університетів та 40 підприємств, на яких працює близько 5 тисяч висококваліфікованих спеціалістів у сфері оптичних технологій і фотоніки, нових матеріалів і мікросистемних технологій, інформаційно-телекомунікаційних технологій, екологічних та біоенергетичних технологій. Лише за перші 15 років функціонування цього містечка у його розвиток було вкладено 1,4 млрд євро. Приріст обороту Адлерсхофу становить 11 % на рік [16].

В економіці **Іспанії** переважають малі фірми: більше 1 млн підприємств, на 98 % яких зайнято менше 100 осіб, на 77 % – до 10 осіб. Найбільш поширеною формою підприємницької діяльності залишаються індивідуальні і сімейні підприємства. Кількість працюючих на малих підприємствах в Іспанії не більше 50 осіб. Питома вага малих підприємств у загальній їх кількості становить більше 99 %, що дорівнює 52 малим підприємствам на 1000 осіб, на яких зайнято 62,3 % працездатного населення [17].

В **Італії** на малих підприємствах працюють від 20 до 99 осіб. У сучасній Італії ефективно функціонує загальнонаціональна система кредитування малого підприємництва, яка здійснюється «Mediocredito Centrale» і Міністерством промисловості. Пільгове кредитування здійснюється також державними установами середньострокового кредиту на умовах пільгового відсотка – на суму до 40 % передбачуваних витрат. Термін кредитування встановлений для нових ініціатив 15 років і 10 років для модернізації і розширення вже наявних підприємств [18, с. 29]. В Італії на малих підприємствах зайнято 2/3 працездатного населення. Малий бізнес становить 99,4 % від загальної кількості суб'єктів господарювання і становить 62 підприємства на 1000 осіб населення. Рівень заробітної плати на одного працівника є найнижчим серед країн ЄС і у 2012 році становив 11 тис. євро на рік у середньому на одного працівника.

У **Франції** відсутнє офіційне визначення малих підприємств. До їх категорії прийнято відносити підприємства з кількістю працюючих від 10 до 499 осіб. Малі підприємства можуть отримувати більше 1500 видів допомоги. Фінансова допомога малому бізнесу найчастіше організовується на національному рівні, а потім спускається на регіональний рівень. У Франції 40–50 % нових робочих місць, що створюються, знаходяться на підприємствах малого бізнесу. Фінансування є завданням Банку кредитування малого підприємництва. Слід зазначити, що у Франції заробітна плата на одного зайнятого є найбільшою серед країн ЄС.

Загалом у країнах ЄС політика відносно малого підприємництва ґрунтується на вертикальному і горизонтальному підходах до вирішення проблем його створення і функціонування. Вертикальний підхід виражається у безпосередніх заходах, орієнтованих виключно на малі і середні підприємства. Ці заходи готуються і здійснюються Генеральним директором Європейської комісії (політика відносно підприємництва, комерції, туризму і соціальної економічної діяльності) у співпраці з Європейським парламентом, економічною і соціальною радою, представницькими організаціями малих і середніх підприємств в органах ЄС й іншими службами Комісії ЄС. Горизонтальний підхід ґрунтується на захисті інтересів малих підприємств у таких сферах діяльності Євросоюзу, як політика у сфері дос-

ліджень і технічних розробок, регіональна політика, міжнародні відносини і т. ін., і зміцненні позицій малого підприємництва у відповідному виді діяльності [18, с. 31].

У країнах ЄС внутрішня державна регуляторна політика спрямована на стимулювання розвитку малого підприємництва. Розуміючи провідну роль цього сектору економіки їх політика спрямована на створення правового та інституційного середовища, яке прискорюватиме розвиток малих підприємств. Так, у липні 2008 року було прийнято так званий «Акт малого бізнесу», спрямований на створення сприятливого середовища для полегшення функціонування малого підприємництва та реалізації його потенціалу повною мірою. В Акті наведено принципи та конкретні заходи урядів країн-членів ЄС, яких вони повинні дотримуватись, реалізуючи регуляторну політику сприяння конкурентоспроможності, а отже, і розвитку малих підприємств.

Досвід азіатських країн з розвитку і підтримки малого і середнього бізнесу доцільно розпочати з аналізу ролі малих і середніх підприємств в економіці найбільш розвиненої країни цієї частини світу – **Японії**. Мале підприємництво становить майже 99,2 % від загального числа всіх підприємств Японії. Воно зосередило 80,6 % усіх зайнятих в японській економіці і забезпечило 51,6 % загального обсягу продажів в обробній промисловості і 80,4 % – у роздрібній торгівлі [18, с. 34].

Особливістю діяльності малих підприємств Японії є те, що вони зосереджені не на отриманні якомога більшого прибутку у найкоротші строки, а їх мета полягає в тому, аби забезпечити постійне довгострокове зростання. Технологія виробництва є дуже важливою для фірм, а тому велика увага приділяється інноваціям – покращенню технологічних процесів, розробленню нових товарів на основі досліджень та наукових ефективних розробок. Інноваційні підходи застосовуються не лише у виробничих процесах, а й у підходах до управління людськими ресурсами, підвищуючи завдяки цьому продуктивність праці. З метою розвитку знань, підприємства використовують спеціальні навчальні програми, запроваджують нові принципи у систему нарахування заробітної плати та стимулювання персоналу, залучають працівників до творчого процесу, генерування нових ідей [11].

Відповідно до законодавства до малих підприємств віднесені підприємства з максимальними показниками статутного капіталу і чисельності працівників: у промисловості, транспорті і в будівництві – 100 млн ієн і 300 осіб; в оптовій торгівлі – 30 млн ієн і 100 осіб; у роздрібній торгівлі й у сфері послуг – 10 млн ієн і 50 осіб.

Крім того, виділяється категорія особливо малих підприємств з чисельністю працюючих у промисловості не більше 20 осіб, у торгівлі і сфері послуг не більше 5 осіб [18, с. 35].

В **Японії**, як і в Європі, економічні досягнення у сфері малого і середнього бізнесу ґрунтуються на співпраці з державою. Творча діяльність держави у сфері дрібного підприємництва в сучасній Японії розпочалася наприкінці 40-х років. Нині в Японії створена розвинена й ефективна інфраструктура підтримки малого підприємництва.

Характерною особливістю японської моделі державної підтримки підприємницької діяльності є високий рівень субконтракції – урядові замовлення виконує 45 % малих підприємств. Ще однією особливістю державної політики розвитку малого підприємництва є сприяння кооперативним починанням. Дієвим інструментом такого сприяння є зниження ставки оподаткування для кредитних організацій. Кооперування підприємств створює передумови для успішного ведення бізнесу та сприяє вирішенню багатьох проблем, з якими підприємець самотужки не може впоратись.

Пріоритетним напрямом державної підтримки малого підприємництва є інноваційна сфера. Наукові дослідження фінансуються через утримання наукових центрів, лабораторій, інститутів. Питома вага державних витрат на дослідження і розробки сягає 3,4 % ВВП країни, а їх частка у структурі внутрішніх затрат на дослідження і розробки пере-

вищує 16 %. Внаслідок цього Японії вдалося завоювати лідерські позиції на світових ринках технологічної продукції.

Останніми роками значно змінилося ставлення до малого підприємництва в ***Kumai***. Сьогодні у країні функціонує понад 10 млн малих і середніх підприємств, на яких створюється 60 % валової продукції та зайнято 75 % працездатного населення. Як і в розвинених країнах, які ми вже розглянули, у Китаї пріоритетною сферою підприємництва визначено інноваційну діяльність. Для підтримки малого інноваційного підприємництва держава ініціює формування інфраструктури його розвитку – у країні діє близько 40 центрів послуг з впровадження науково-технічних досягнень, понад 600 центрів науково-технічного забезпечення підвищення продуктивності праці, 100 підприємств-інкубаторів наукових технологій, понад 30 зон розвитку науки та техніки при університетах і більше 20 зон впровадження науково-технічних досягнень [3].

Малий бізнес у Китаї розвивається дуже стрімко й успішно, що підтверджується значними обсягами виробництва дешевих товарів, які виробляються саме на підприємствах малого бізнесу. Уряд Китаю прийняв рішення про переорієнтацію економіки країни з ресурсоємних виробництв на підприємства малого бізнесу, а також підтримує розвиток підприємств у сфері розробки програмного забезпечення і виробництва електротоварів. Значна увага приділяється розвитку інноваційних технологій, 65 % патентів та більше 80 % виробництва нової продукції припадає на підприємства малого бізнесу. Більше 50 % податкових надходжень та більше 60 % обсягу експорту є заслугою підприємств малого бізнесу [6]. Регулювання розвитку малого бізнесу в Китаї здійснює Національна комісія з розвитку і реформування, яка приймає рішення про стимулювання, створення і розвиток деяких видів малих підприємств, здійснює контроль за проведенням тендерних аукціонів, які дозволяють малим підприємствам отримувати державні замовлення на поставку товарів і послуг.

Показовим для України є досвід структурних трансформацій підтримки підприємницького середовища в ***Польщі***. Вчені-економісти по-різному оцінюють її досягнення і шлях до успіху, але багато з них польські реформи називають еталоном економічних перетворень. На початку 90-х років Польща швидкими темпами почала переходити до ліберального спрямування економіки, розширенню приватної власності, конкуренції, розвитку і підтримці малого підприємництва. Цьому сприяла і складна соціально-економічна ситуація у країні. Підприємства закривались або скорочували виробництво, зростало безробіття, а разом з ним і невдоволення населення. Тисячі «човників» з України везли різний товар до Польщі, якого там катастрофічно не вистачало. На той момент організація власної справи для багатьох тисяч безробітних було єдиним порятунком і це сприяло дуже швидкому розвитку підприємницького сектору. Слід зазначити, що на відміну від України у Польщі мале підприємництво існувало і до цього, хоча воно відіграло не значну роль в економіці держави. Вже у 1991 році інтенсивно розвивався сектор торгівлі і послуг, приватні магазини становили 75 % від загальної їх кількості, відбувались зміни у будівельній індустрії – 40 % виробництва становили приватні підприємства. Загалом тільки за перше півріччя 1991 року кількість приватних підприємств зросла більш ніж на 12 % з щомісячним збільшенням зайнятості населення на 70,5 тис. осіб. У цей період, який характеризується економічним спадом, приватний сектор взяв на себе роль своєрідного демфера і значно покращив соціально-економічний стан держави. Але ріст підприємництва не міг довго сам по собі триматись. І тому держава стала активно проводити регулятивно-інституційну роботу з підтримки малого підприємництва.

У 1995–1997 роках урядом була прийнята програма розвитку малого підприємництва, в межах якої були створені базові організаційні структури [20]:

– у 1995 році «Польський фонд підтримки та розвитку малого підприємництва», що забезпечив взаємодію 240 агентств та інститутів підтримки малого підприємництва. Фонд працює з урядом та парламентом, надаючи достовірну та аналітичну інформацію про стан малого підприємництва та перспективи його розвитку;

– у 1997 році «Національний фонд кредитних гарантій», що гарантував надання кредитів малому підприємству, з часом було створено мережу регіональних фондів для підтримки та розвитку аграрних та депресивних районів;

– у 1997 році почало діяти «Агентство розвитку техніки та технологій», що сприяло розвитку інноваційних технологій та їх застосуванню в малому та середньому підприємстві.

Економічна програма «Напрями державної політики для малого підприємництва до 2002 року» мала на меті продовження попередньої політики, а також розвиток таких напрямів:

– надання консультацій та практичних навичок підприємцям, організацію консультаційних центрів, кожен з яких спеціалізувався в певній галузі;

– полегшення доступу малого підприємництва до зовнішніх фінансових ресурсів;

– підтримка розвитку експорту;

– підвищення якості продукції, що виробляється на внутрішньому ринку.

Чергова державна ініціатива була прийнята в липні 2002 року, яка включала пакет антикризових дій для захисту вільного ринку та підвищення рівня зайнятості населення. В межах цього пакета запроваджувались пільгові податкові тарифи для щойно створених підприємств та підприємств, що надають нові робочі місця; спрощувались процедури банкрутства; змінювалась система гарантування кредитів та система фондів кредитування малих підприємств. Програма «Капітал для підприємців» (2002–2006 рр.) була націлена головним чином на полегшення умов та активізацію залучення зовнішнього фінансування для бізнесових потреб. У 2002 році Польща ратифікувала Європейську хартію малого підприємництва. У 2004 році країна вступила до ЄС, що поставило мале підприємництво в досить сприятливі умови щодо розширення ринку збуту виробленої продукції, а також для реалізації міжнародних бізнесових інтересів.

Про динамічний розвиток малого та середнього підприємництва у країні свідчать такі факти. У списку РЕГОН (Національний реєстр підприємств) у 2003 році нараховувалось 1 млн суб'єктів підприємницької діяльності, у 2004 році – 3 млн, у 2008 році – до 6 млн. У 2004 році частка малого підприємництва в національному ВВП становила близько 50 %, у 2008 році – 57,5 %. Більш ніж 10,78 млн людей працюють у секторі малого підприємництва (66,9 % від загальної кількості працюючого населення), з яких 31,9 % – працюють у мікропідприємствах (до 9 працівників), 15,1 % – на малих підприємствах (10–49 працівників), 19,9 % – на середніх підприємствах (50–249 працівників) [20].

Про активний економічний та інноваційний розвиток Польщі свідчить і підвищення якості людського капіталу та розвитку академічних центрів у цій країні. Так, у 2007 році команда Варшавського університету зайняла 1-е місце серед 1582 університетів із 71 країни світу; група студентів у складі 4 осіб із Варшавської школи економіки (*SGH*) перемогла у фіналі престижного конкурсу «Europe Merrill Lynch Investment Challenge 2007», випередивши 200 команд з усієї Європи; у 2007 році команда Варшавського університету технологій зайняла 2-е місце у міжнародних змаганнях *SAE (Товариство інженерів-автомобілістів)* та 1-е в європейських [10].

Таке міжнародне визначення позицій та здобутків Польщі спонукає до вивчення досвіду цієї країни у сфері підтримки малого та середнього підприємництва, а також дослідження форм регіональної допомоги, дії системи стимулів та державних грантів для нього.

Зокрема, заслуговує на увагу вирішення таких проблем, як [10]:

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

– створення бази даних законів і підзаконних актів, що діють у Європейському Союзі, стосовно сектору малих та середніх підприємств з поясненням польською мовою. База постійно оновлюється, що допомагає у пошуку відповідей на питання, які виникають у процесі роботи;

– формування центральної бази зразків електронних документів згідно зі світовими зразками для використання підприємцями Польщі. Це полегшує обмін електронними документами і дає можливість зручної електронної комунікації;

– створення національної системи послуг для малих і середніх підприємств. Зареєстровані 174 осередки, які надають консультації загального характеру, заняття за індивідуальних замовленням клієнта, інформаційні, фінансові з одержанням кредитів та позик;

– впровадження навчально-консультаційної програми «Підприємництво для амбітних», метою якої є навчання та пропаганда для молодих людей амбітного, динамічного підприємництва як можливості професійної кар'єри для випускників ВНЗ;

– забезпечення фінансової підтримки при створенні студентських «інкубаторів» підприємництва та пропаганди їх діяльності. Це дало можливість відбору, на конкурсній основі, бізнес-планів студентів-підприємців для подальшого втілення їх у життя за підтримки «інкубаторів»;

– отримання додаткового фінансування на сертифікацію систем управління якістю (ISO 9001-2000) середовищем, а також охороною та гігієною праці з метою покращення якості товарів та послуг, що пропонує мале підприємництво;

– створення регіональних програм розвитку малих та середніх підприємств за участю міжнародних експертів і прикладів європейського досвіду;

– підготовка пропагандистів електронної економіки за системою дистанційного навчання та впровадження світових стандартів у сфері електронної економіки. Цей проект стосується електронного навчання у сфері електронної економіки: фінансів, логістики, продажу, а також правових знань;

– створення віртуального «інкубатора», який надає послуги з підтримки діяльності у сфері електронної економіки.

Активна робота з підтримки малого підприємництва ведеться і на регіональному рівні, основними формами якої є:

– податкові канікули, які передбачають зменшення податкового навантаження;

– пряма фінансова підтримка через гранти, структурні фонди, індивідуальні переговори;

– сплачувані витрати – регіональна інвестиційна допомога, яка розраховується відповідно до матеріальних чи нематеріальних інвестиційних затрат або до проектної вартості робіт, безпосередньо створених інвестиційним проектом;

– допомога початковим інвестиціям у межах покриття витрат на землю, будівництво, устаткування, витрат на матеріальні активи щодо передачі технологій через придбання патентних прав, ліцензій, ноу-хау чи непатентних технічних знань;

– допомога створенню нових робочих місць – витрати на заробітну плату щойно найнятою людини розраховуються на період у 2 роки (включаючи загальну суму зарплати та обов'язкові внески на соціальне забезпечення);

– надання дозволу на проведення діяльності у спеціальних економічних зонах з метою регіональної підтримки;

– програми запропоновані для роботодавців офісами праці – відшкодування витрат на обладнання робочих місць, субсидійована робота, відшкодування витрат на внески на соціальне забезпечення, тренінги для безробітних, навчання та перепідготовка на робочому місці, відшкодування транспортних витрат та витрат на проживання, безкоштовні поради та допомога з добору працівників.

Організацією і підтримкою підприємницької діяльності у Польщі займаються декілька організаційних структур: Польське агентство розвитку підприємництва, мережа центрів Євро Інфо у сфері польського підприємництва, відділ сприяння інвестиціям господарчого міністерства Польщі, агенція розвитку підприємництва, АТ «Корпорація страхування експортних кредитів» та інші організації. Кожна з цих організацій має своє коло питань у вирішенні проблем малих і середніх підприємств та фізичних осіб-підприємців [12].

Польським Агентством розвитку підприємництва постійно проводиться робота з поширення інновацій у сфері малого бізнесу. Для цього проводиться: навчання на порталі підприємців за допомогою інтернет-технологій з напрямків – маркетингові плани малого та середнього підприємництва, менеджмент продаж, торгові переговори, практичний менеджмент персоналу, охорона інтелектуальної і промислової власності та інші; активізація діяльності клубу інноваційних підприємств; організація консультацій з застосуванням охорони власності, розвитку експорту, регіонального розвитку та розвитку людських ресурсів. Такий комплексний підхід до підтримки малого та середнього підприємництва у Польщі сприяє створенню сприятливого середовища для розвитку приватної ініціативи громадян, стає одним із важливих чинників сталого економічного зростання держави, створення нових робочих місць, структурної перебудови економіки і зміцнення її регіональних сегментів.

Успішно проведені ринкові реформи і в Угорщині. Основою їх стала послідовна державна політика, направлена на розвиток малого підприємництва і спрямована головним чином на досягнення стратегічних цілей соціально-економічного розвитку країни і задоволення попиту населення. Початком стало прийняття закону «Про розвиток та підтримку малого підприємництва», який чітко визначав категорію малих та середніх підприємств, передбачив необхідні фінансові ресурси для сприяння їх розвитку і встановив економічні умови, що забезпечують у перспективі посилення їх конкурентоспроможності й адаптації до потреб ЄС та СОТ.

Роль держави у підтримці малого підприємництва є значною і проявляється у зниженні податкового навантаження, спрощенні звітності, пільгового кредитування, принципу «одного вікна» при відкритті нових підприємств, а також створення цільових державних програм для малого підприємництва.

В Угорщині, як і у Польщі, існує чітка організаційна структура, що має стратегічний вплив на розвиток малого підприємництва. До неї входять:

- Національна рада розвитку підприємництва та Міністерство економіки Угорщини – визначають напрями державної політики у країні щодо малого підприємництва та контролюють їх реалізацію;
- Агентство з розвитку інвестицій та торгівлі, холдинги регіонального розвитку – контролюють розподіл фінансової підтримки малого підприємництва;
- Угорський державний банк розвитку – видає та контролює фінанси для малого підприємництва;
- Державне акціонерне товариство гарантій – надає державні гарантії кредитуючим організаціям;
- Державний фонд підтримки інновацій та науково-дослідницької діяльності – сприяє розвитку інноваційної діяльності у підприємницьких структурах, освоєнню нових технологій та винаходів.

Для відкриття і ведення будь-якого бізнесу головною проблемою є його фінансування. Слід зазначити, що угорський уряд не залишив це питання без уваги, а зайняв активну позицію. Основою фінансової підтримки малого підприємництва стала державна установа «Угорський банк розвитку». Цільовою групою цього банку є малі та сере-

дні підприємства зі статутним фондом від 1 до 50 млн форинтів (1 млн 848 тис. грн). Банк здійснює певні програми, що є привабливими і доступними для підприємців. Урядом також було розроблено програми розвитку підприємництва під державні гарантії банкам – кредиторам. Серед таких програм слід виділити програму «Успішна Угорщина», що спрямована на підтримку малих і середніх підприємств, які освоюють інноваційні технології, сферу охорони здоров'я і захисту довкілля, програма «План розвитку нової Угорщини», «Кредитування "Плюс"», кредитна карта «Сечені», за якою підприємець може взяти до 10 млн форинтів (370 тис. грн) за спрощеною системою. Завдяки уряду в Угорщині добре розвинена сфера кредитування малого та середнього підприємництва. Одним із показників, який враховується під час оцінювання легкості ведення бізнесу у цьому проекті, є кредитування, де Угорщина займає 28-е місце з 181 країн.

Однією з постсоціалістичних країн, де мале підприємництво також має належну підтримку держави і розвивається досить динамічно, є **Чехія**. Вже у 1992 році у Чехії було прийнято Закон «Про державну підтримку малого та середнього підприємництва», спрямований на стимулювання розвитку підприємництва, було створено Чесько-Моравський банк гарантії та розвитку, основним напрямком якого стала підтримка інвестиційних проектів, що реалізуються малими та середніми підприємствами. Тільки у 2007 році загальна кількість кредитів становила 1195, загальною сумою 311,2 млн крон (707,3 млн грн). Загальна сума кредитів, виданих державним банком, становила 45,4 млрд крон (103,2 млн грн). При цьому банк субсидував виплату відсоткової ставки більше ніж по 8200 кредитах, загальною сумою 6 млн крон (13,64 млн грн), що значно зменшило фінансовий тягар підприємцям при виплаті кредитів. Тільки за рахунок інноваційних проектів, підтриманих банком, було створено 50 тис. нових робочих місць. Підприємці, що займаються інноваційною діяльністю, можуть розраховувати на підтримку з боку держави за рахунок цільового кредитування за кошти держбюджету. У 2000 році на підтримку цього напрямку виділено 1,95 млрд крон (4,43 млрд грн), у 2001 році – 1,3 млрд крон (2,96 млрд грн), а в 2007 році вже 2,5 млрд крон (5,68 млрд грн). Для цього необхідно підприємцю надати чіткий бізнес-план, який відповідає певним критеріям.

У Чехії нараховується 19 державних програм підтримки малого та середнього підприємництва, діє спільна з ЄС програма «Оперативний розвиток підприємців та інновацій». У 2007 році малі підприємства отримали субсидій на загальну суму 1,4 млрд крон (3,18 млрд грн). Державне та міжнародне фінансування ставить за мету зміцнення соціально-економічної ролі малого підприємництва, яке, у свою чергу, сприятиме створенню нових робочих місць, зменшенню економічно-технічного розвитку між регіонами країни, вирішенню проблем у будівництві, медицині, освіті.

Про позитивний вплив державної політики на мале підприємництво у Чехії свідчать такі дані: у 1997 році у країні налічувалось 653 тис. малих і середніх підприємств, у 2000 році їх кількість зросла до 744 тис., у 2008 році – 999,2 тис.; кількість працюючих на них зросла з 1 млн у 1997 році до 200 млн у 2007 році; річний дохід на душу населення становить 14450 дол США.

Висновки і пропозиції. Досвід провідних країн світу з усією очевидністю доводить необхідність наявності у будь-якій національній економіці високорозвиненого й ефективного сектору малого підприємництва, підтверджує ефективність його існування. Малі підприємства досить стабільно розвиваються, отримують значні прибутки і мають можливість конкурувати на міжнародних ринках товарів і послуг. Вони відіграють провідну роль у зміні структури форм власності, оскільки фактично представляють приватні інтереси, створюють робочі місця, вносять великий вклад у валовий внутрішній продукт, швидко пристосовуються до вимог ринку.

Проте мале підприємництво успішно розвивається лише за умови постійної та ефективною державної підтримки, при оптимальному співвідношенні великого, середнього і малого бізнесу. Підтримка інноваційної діяльності малого підприємництва є одним із пріоритетних напрямів державної науково-технічної та економічної політики у країнах з розвинутою ринковою економікою.

Список використаних джерел

1. *Алексахин В. И.* Малый бизнес: экономические особенности модели рыночного равновесия, анализ деловой активности / В. И. Алексахин. – М., 2000. – 159 с.
2. *Алексеев А.* Кредити для малого бізнесу: усе-таки реальність? [Електронний ресурс] / А. Алексеев // Дзеркало тижня. – 2011. – № 3. – Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/ECONOMICS/krediti_dlya_malogo_biznesu_use-taki_realnist.html.
3. *Васильева Л. М.* Розвиток малого підприємництва в зарубіжних країнах / Л. М. Васильева // Держава та регіони. – 2010. – № 2. – С. 55–58.
4. *Малый бизнес в Японии* / Е. Абрамов, А. Певзнер, А. Родионов, Ю. Хачатуров // Экономика и жизнь. – 2000. – № 34. – С. 34–38.
5. *Малый бизнес: США* [Электронный ресурс] // Малый бизнес: кредитование малого бизнеса. – Режим доступа : <http://www.creditbusiness.ru/usa.html>.
6. *Малый бизнес – фундамент экономики США* [Электронный ресурс] // Деловая пресса. – 2007. – № 7 (359). – Режим доступа : <http://www.businesspress.ru/newspaper/>.
7. *Митропан С. О.* Світовий досвід державного регулювання підприємництва / С. О. Митропан // Вісник КНУТД. – 2011. – № 4. – С. 163–168.
8. *Муминов Р.* Малый инновационный бизнес: факторы устойчивого развития [Электронный ресурс] / Р. Муминов, И. Абдираимов, С. Маленова. – Режим доступа : http://www.vasilieva.narod.ru/ptpu/17_4_00.htm.
9. *Орлова В. О.* Особливості розвитку малого бізнесу в країнах ЄС / В. О. Орлова // Часопис економічних реформ. – 2011. – № 4. – С. 163–169.
10. *Офіційний веб-портал Республіки Польща* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ru.poland.gov.pl>.
11. *Пиріг Д. З.* Досвід розвитку управління інноваційною діяльністю малих підприємств у зарубіжних країнах / Д. З. Пиріг // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 3(105). – С. 163–170.
12. *Польща твоя економічний партнер* [Електронний ресурс]. – Варшава, 2008. – 205 с. – Режим доступу : http://polska.polpred.com/upload/pdf/polsha_tvoi_ekon_partner.pdf.
13. *Попело О. В.* Венчурне фінансування як механізм задіяння інноваційного потенціалу підприємницького середовища регіону / М. П. Бутко, О. В. Попело // Економіст. – 2014. – № 3. – С. 20–22.
14. *Попело О. В.* Підприємницькі кластери як інноваційна домінанта модернізації економіки регіону / О. В. Попело // Регіональна економіка. – 2014. – № 2. – С. 95–105.
15. *Попело О. В.* Європейський досвід підтримки підприємництва на постсоціалістичному просторі / М. П. Бутко, О. В. Попело // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки»: наук. зб. – Чернігів : ЧДТУ, 2011. – № 2(50). – С. 99–106.
16. *Рибчак В. І.* Світовий досвід державного регулювання підприємств малого бізнесу / В. І. Рибчак // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2006. – Вип. 16.1. – С. 441–446.
17. *Система малого и среднего бизнеса в ЕС* [Электронный ресурс] // Малый бизнес в России и за рубежом. – Режим доступа : <http://www.smallbiznes.net/Business.php>.
18. *Франковская Г. Н.* Малый бизнес / Г. Н. Франковская. – Воронеж : ИПЦ ВГУ, 2007. – 182 с.
19. *Шмигельська З. К.* Зарубіжний досвід управління інноваційною діяльністю малих і середніх підприємств та можливості його адаптації в ринковій економіці України / З. К. Шмигельська // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 2 (3). – С. 119–128.
20. *Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce w latach 2005–2006.* (Report on small and medium-sized businesses in Poland in the years 2005–2006). Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa, 2007.